
DEĞERLENDİRMELER

ŞEHRIYÂR'IN TAHRAN'DA BASILAN HAYDAR BABA'YA SELÂM ADLI KİTABI ÜZERİNE

Seyyid Muhammed Hüseyin Şehriyâr Türkiye'de, Azerbaycan'da, İran'da tanınan ve Tebriz Türkçesiyle şiirlerini yazan ünlü bir şairdir. Onun hakkında Türkiye'de yapılan araştırmaların başında Prof. Dr. Muharrem Ergin'in İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde basılan *Azerî Türkçesi* adlı eseri gelir.

Tahran'dan Hocam Prof. Dr. Hamza Zülfikar'ın getirdiği ve bana tercüme ettirdiği *Haydar Baba'ya Selâm* adlı kitap Seyyid Muhammed Hüseyin Şehriyâr'ın şiirlerinin toplandığı bir başka yayındır.

1990'da Tahran'da basılan bu kitabın ön söz ile açıklamalar bölümü Farsçadır. Bu iki bölümün Türkiye Türkçesine aktardığım tercümesini aşağıda sunuyorum. Böyle duygulu bir şairin şiirlerini okumama ve onun hakkında yazılan ön söz ve açıklamalar bölümünü tercüme etmeme yardımcı olan, tercümeyi denetleyen ve konu ile ilgili düzeltmeler yapan Hocam Prof. Dr. Hamza Zülfikar'a teşekkür ederim.

- Yüce Allahın Adıyla -

Çocukken dağ, orman ve deniz ile iç içe olan ve eşsiz doğanın kucağında yetişen şairler, eser vermeye başladıkları sırada edindikleri bu intibalardan birer kaynak olarak yararlanırlar. Benim için de böyle oldu. Belki çocukluk arkadaşlarım, doğum yerime benim kadar önem vermediler. Ben ise eserlerimde doğum yerimden çokça bahsetmeme rağmen genelde tatmin olmadığımı söyleyebilirim.

Gönlümden, çocukluk arkadaşlarımda damağında tatlanacak yöresel türküler söylemek geçirdi. Tahran'da uzun süre kaldığım için Azerbaycan'ın yöresel lehçelerine, özellikle lâtif sözlerine, deyimlerine ve söz kalıplarına karşı belli bir ölçüde yabancılaşmıştım. Bunun yanı sıra çocukluk hatıralarım anlamsız ve silik birer tablo hâline gelmişti. Merhum annemin Tahran'a gelmesinden sonra onun sihirli anlatımlarıyla geçmişin anıları çocukluk döneminin çekici, tatlı hikâyeleri yavaş yavaş zihnimde yeniden canlandı, unutulmuş olan tablolar yeniden renklendi.

Hastalığının, ümitsizliğimin ve bu inzivamın başlangıcı olan 1941 Ağustosundan beri hasta döşeğindeyim.

Annem, bu süre içinde, refakat edip bana baktığından beri geçmişin tatlı hatıraları, bana gizli bir haz verip damağımda ruhumu sakinleştirici şarap oluyordu.

Benim için hastalık dönemi, dünya heveslerinden bıkmama, sevdiğim her şeyi hatta annemi bile feda etmeme neden olan ruhsal bir değişim idi.

Şiirle eski bir bağım ve derin bir yakınlığım vardı. Bir sevgilinin acısı karşısında elde ettiğim can yakıcı kıtaları tamamlayıp bitirirken hasretli göz yaş dökmek doğaldır. Şiire veda etmeden önce son göz yaşlarımın ve pırıltılarımın ürünü "Haydar Baba" "Ey Vay Maderem" adlı manzumelerim ortaya çıktı.

Dağlar, gök yüzüne yakın, peygamberlere vahinin indiği ve doğanın en seçkin şaheserleri olan varlıklardandır. Dağ oyuklarındaki taşların içinden akıp gelen su daha berrak ve temizdir. Dağlar sanatçıların tabiatı ve şöretiyle doğrudan ilgilidir. Haydar Baba böyle bir dağdır.

Haydar Baba "Kış Kırşak" قیش قرشاق köyünün karşısında yahut ırmak kenarında, Şengül-âbâd köyü ile Gere Çimen arasındaki mesafede bulunan bir yüce dağın adıdır. Bu şiirde Haydar Baba köyün daimi ağası olarak görevlendiriliyor. O dağ güçlüdür ve tarihin gözüdür. Olayların ve insanların faaliyetlerine şahittir. Ayrıca şairlerin inleyişlerini göklere yansıtabilir ve ufuklara ulaştırabilir.

Bu mecmuayı kendi adıma ve lütfedip bu çalışmaya katılanlar adına (şehirli ve köylü) bütün Azerbaycan hemşehrilerime hediye eder, Azerbaycan ve Azerbaycanlıların yükselmesini daha da ilerlemesini en içten duygularıyla dilerim.

Seyyid Muhammed Hüseyin Şehriyâr

Tebriz, Kasım 1966

Şehriyâr'ın Haydar Babası

Mehdi Revşen Zemir Beyin Kalemîyle*

Biz bu güzellikler sebebiyle hayatın ağır yükünü güçsüz omuzumuzda çekiyoruz, aksi hâlde bu sıkıntılar çekilmeye değmez. Güzelliğe âşık olan kimse kötülüğün, düzensizliğin etrafında dolaşmaz. Zevk ve sefadan dolup taşan bir gönülde de cefaya, öfkeye yer olmaz. Ancak dış güzellik tıpkı gençlik rüyası ve hayatın baharı gibi geçicidir, kalıcı olan ise sadece iç güzelliğidir. Bu güzelliğe gönül bağlamaya değer.

Ama ne yazık ki her göz bu güzellikleri görmeye muktedir değildir. Biz bu seyir ve safayı daha çok sanatçılara borçluyuz.

Eğer sanat bahçivânı olmasaydı güzel duygular solardı. Eğer güzel duygular olmasaydı insanoğlu kaplan ve aslandan daha korkunç ve saldırgan olurdu.

Şehriyâr Efendî bana göre, biz sıradan insanlarla siz sanatçılar arasındaki fark şudur; "Hayat sinemasında bizim gördüğümüz yahut görmediğimiz şeyi siz söyleyebilir, açıklayabilirsiniz, aynı zamanda hissettiğimiz şeyi siz ölümsüzleştiriyorsunuz"

Ünlü Fransız şairi Pierr Corneille de bazen zalim sevgilisinin bir yan bakışını bile ondan esirgediğinde "bu güzelliğinle övünme, beni hakir görme, senin güzelliğini ölümsüz kılan benim şiirimdir" diye kınamada bulunur.

Doğrusu eğer "Hugolar" *Ronsard* olmasaydı bugün yüzyıllar sonra "Juliler" "Helenler" gösterişte bulunmazlardı. Eğer Şehriyâr olmasaydı hiç kimse Haydar Baba'yı tanımazdı.

Bu da tıpkı ince camlı gözlükle dünya sanatçılarını daha iyi daha aydın görmemiz, herşeyi herkesi sevimli, sabırlı bulmamız gibidir.

Evet-Lçylayı, Mecnun'un bakış açısından, dünya güzelliğini ise sanatçı gözüyle görmek lazım.

Sanatın özelliklerinden bir diğeri seçme ve süslemedir. Çocukluk döneminde hiç uğruna yaşitlarımızla kavgaya tutuştüğümüzü anne ve kardeşimiz, çocukluk heveslerimize değer vermeyip yüreğimizi yaraladığını hatırlıyoruz. Ancak Haydar Baba'nın hayal dolu sözlerinde (kıtasında) bu bencilliklerden bir iz bile bulamazsınız. Her ne varsa hatta dert ve üzüntü bile güzel ve tatlıdır. Bu işin sebebi sadece aynada dünkü görünüşü bugün daha güzel gösterecek yahut geç-

* Bu ön söz Haydar Baba'nın I. baskısı için yazılmıştır.

mişin güzelliğini artıracak psikoloji gerçeklere bağlı olmamakla beraber söylediğimiz gibi sanatçının işi seçmek, süslemek ve cansız doğaya ruhundan bir şeyler katmaktır.

Bu yüzden bir sanat eseri doğadan taklit edilmiş olmasına rağmen ondan daha fazla çekiciliği vardır. İşte burada "asıl" "taklit" in ışığı altında yer alır. Böylece Haydar Baba'nın şiiri Haydar Baba dağından daha fazla yükselir yoksa bir avuç taş ve kumun ruhu yoktur.

Ben, fırsat buldukça hayatın çamurundan (=güçlüklerinden) kurtulmak için sanatçılara sığınırım. Sa'di ve Mevlana'dan bir şiir okumadıkça elim ayağım iş tutmaz; evet tat ne kadar ilâhî ise o kadar güzeldir.

Bu yüzden Şehriyâr'ı gördüğü zaman çocuk gibi, ben bu tatsız hayattan bıktım güzelce uykuya dalıp yokluk üzüntüsünü yavaş yavaş unutmak için Haydar Baba'nın ninnisini söyle, diye onun eteğine asılıyordum. Ey Şehriyâr! Bu gönülden daha sevdalı daha coşkulu bir gönül bulamazsın, söyle ve canımı yak.

Denemek için beni bir süre deli kıl
Eğer Mecnundan daha iyi olmazsam beni tekrar akıllı kıl

Ömrünü şiir ve hayal ile geçirmiş ve sonunda yaşlılığın perişan karı yüzüne yağmış olan bir kimse için coşmak, inlemek kolay bir iş değildir. Ama sizin şiiriniz o kadar şefkat doludur ki bir kimse onu bir defa okuyup yüz defa ağlar aksini de düşünemiyorum. Buna rağmen, bizi ağlatan sadece sizin üslûbunuzdaki güzellik ve incelik değil, aksine Haydar Baba'nızı okumakla daha çok hasretle baktığımız gerçekleşmeyecek arzular, geçen zamanın gelmeyeceği, gönlümüze saklayıp kimseye söylemediğimiz dertler; bizi yaşamın yarı yolunda yalnız bırakıp giden canımızdan daha çok sevdiğimiz dostlar için göz yaşı dökmektir.

Bir kişi Victor Hugo'ya "Neden hep kendinden bahsediyorsun" diye itirazda bulunur. Dünya görmüş adam gülererek "arkadaş; kendimden bahsettiğim zaman aslında senden bahsediyorum" diyerek cevap verir.

Bu hususu Haydar Baba'nın şiirlerinde anlamayan var mı? Onda geçmişini göremeyen var mı? Ne güzel o incelik, o güzellik! Sanki bütün güzellikleri şair bir araya toplamış ve bu akıcı kıtayı yapmış.

Gelecek nesiller, İranlı bir şairin sadece Azerbaycan lehçesiyle bir şiiri o kadar akıcı ve güzel söylediğine inanamayacaktır.

Bir şair sevgilisinin ağzından şöyle demiş: "... Beni gül yanaklarım, büyüü mahmur gözlerim için sevmeye, çünkü bir gün bütün bunlar geçtiğinde senin aşkın da geçeceğinden korkarım. Sebebini hiç bilmeksizin beni sev."

Ben de Haydar Baba'nın şiirini neden bu kadar sevdiğimi bilmiyorum. Belki de ana dilimle yazıldığından yahut inceliklerini daha iyi bilmemendir. Belki coşkulu bir gönülden yansıdığı için tekrar gönülde yer edinir. Belki de bu kıtayı utangaç bakışı ve hüznü sesi gibi tatlı, gönül alıcı yapan acılarımızın göstergesidir.

Haydar Baba yaşantımızı tamamlayan aynadır. Bazen ağlamak bazen gülmektir Molyer'in bazı komiklikleri trajedinin yanından geçtiği gibi Haydar Baba'nın gülüşü de daima göz yaşı ile karışıktır.

Bu davranış, geçmişe ve kaybedilen nimete hasretle dolu bakışlarla baktığımızdan kaynaklanmıyor aksine şairin doğasında ve yaratılışındaki hüznüdür.

Okuyucu da hemen hemen her yerde onun hüznü yüzünü görmektedir.

Zindegânlı bir garanlı zindandır;
Temeddünün uydu yalan sözüne
Burda bir şer darda galup bağırır
Mürüvetsiz insanları çağırır;
Deyne benim şair oğlum Şehriyâr
Bir ömürdür gem üstine gem gatar

Belki de söylemiş olduğumuz gibi Şehriyâr'ın bu şiirini dert dolu eziyet çekmiş doğuluların zevkine şekerden daha tatlı kılan bu hüznü dolu hikâyeleridir.

Bazen, şair geçmişi hatırlamakla taş yürekleri eritircesine kendini kaybediyor.

Kaş kaydub bir de uçak oliydim
Bir gül açub ondam şora soliydim
Az özimi o azdıran günlerim
Ağaç minüb at gezdiren günlerim

Bazen ters giden zamanın dönüşünden inleyip saçlarını yoldurur (Haydar Baba dünya yalan dünyadı), (bir bileydim ayrılığı kim saldı), (Eflâtundan bir guri ad kalupdı).

Bu edebî şaheserinde kullanmış olduğu istiare, kinaye, teşbih ve söz kalıpları tercümeyle gelmeyecek kadar güzel ve zariftir.

Goy guzılar ayın şayın otlasın

Siz ne kadar güçlü bir çevirmen olursanız olun (ayın şayın) sözünü dinleyiciye aynı güzeliği verebilecek başka bir dile nasıl çevirebilirsiniz?

Aynı şekilde: Ağ bulutlar köynek'lerin sıhanda, yahut:

Eyle bilün menim rûhum ordadur
Kehlik kimin batup galup gardadur

Sadece bu bir tek beyit benim gözümde bir divan olup belki de bir dünya değerindedir. Bundan daha güzel ve akıcı bir şiir söylenebileceğini zannetmiyorum.

Haydar Baba'nın meziyetlerinden bir diğeri herkesi şaşırtan sadeliği ve akıcılığıdır. Sa'di'nin dediği gibi sade ve güzel olmuştur. Biz, şiirin, görüşleri ortaya çıkarmak için değil, duyguları açığa vurmak için söylendiğini biliriz. Bu yüzden üslûp ne kadar sade ise o kadar güzeldir.

Safinin defteri harf ve karalama için değildir
Kar gibi beyaz gönülden başka bir şey değildir

Doğrusu, bundan daha üstün bir hüner olabilir mi? Öyleki Haydar Baba'nın şiirini hem avam hem de havas anlayıp beğenmektedir.

O şiirlerini dinlemekle hem 7 yaşındaki bir çocuk hem de 70 yaşındaki yaşlı coşkuya gelir. Haydar Baba sadelik ve akıcılık bakımından gerçekten taklit edilemez, bu sebepten dolayı bir defa okumakla akılda kalır.

Haydar baba Nene Gızın gözleri
Rehşen denin şirin şirin sözleri
Türki dedim ohusunlar özleri
Bilsinler ki adam geder, ad galar
Yahşi pisdan ağızda bir dad galar!

Yahut;

Balam durun goyağ gedah emmize,

veya;

Eti yiyüb başı atup yatalar

Bir kimse Tebriz'de yüzyıl bile kalsa bundan daha sade, daha akıcı konuşabileceğini kaldı ki şiir söyleyebilceğini hiç zannetmiyorum. Keşke, Farsça divan tertip eden Haydar Baba'nın şairi bu kıtayı da diğer vatandaşlarımız bu güzellikten pay alsın, diye bu dil ile söyleseydi.

Haydar Babanın özelliklerinden bir diğeri de saz ile haşır neşir olmasıdır. Köy köy, sokak sokak dolaşan ve bir dilim ekmek için canlarını feda eden seyyar çalgıcıların olduğunu biliyorsunuz. Bizim ülkemizde kendilerine has çalgı çalıp türkü söyleyenlere "aşık" denilir.

Haydar Baba'nın şairi bu ahenge tamamıyla uyan şiir vezinlerini bilerek yahut tesadüf sonucu seçtiğini bilemiyorum. Belki de bu konuya olan ilgisinden şöyle demiştir:

Âşıkların sazlarında sözüm var.

Bu sebeple, şimdi bile Bustan Âbâd ve Gere Çimen "aşıkları" kahvehanelerde ve yol geçitlerinde Haydar Baba'nın şiirlerini okuyup kuşaktan kuşağa hatıra bırakırlar.

Haydar Baba'da çokça görünen şey, köy yaşantısı ve doğasıdır. Bildiğiniz gibi bu kıtası 70 beyit olup her bendi hayal tablosundan oluşur. Çocukluğunu köylerde geçiren kimseler bu manzarayı seyretmekten haz duyacak, geçmişe hasret ile bakacak ve şöyle diyeceklerdir:

Ey çocukluk yıllarım sen geri gel geri
Ey eğlence, naz ve mutluluk sen geri gel geri

Şairin bir tablo hâline getirmediği hiç bir köy manzarası kalmamıştır.

Novruz güli, gar çiçeği çığanda
Bayram yeli çardağları yığanda
Sûri galhup dolayından aşardı
Baydaların süti aşup daşardı

Kısaca; Lamartine'i "Deryaçe" şairi, Sully Prudom'u "Güldanı şikeste=kırık vazo" yaratıcısı, Naima'yı "Efsane" yaratıcısı ve Hicazi'yi "Baba kuhi" yazarı olarak tanıtmamız gerekirse bana göre Şehriyârı da "Haydar Baba" şairi olarak anmak gerek.

Bu kararda aceleci davranmamak için ikinci kez kitaplar arasına yolculuğa başladım. Nerede bir çocukluk hatırası bulduysam dikkatlice okudum ve şimdi

şunu cesurca söyleyebilirim ki ne Thomas Hud ne Teodor Boneil ne Chateau briand ne Hugo ve La martine nitelik ve üstünlük bakımından Haydar Baba'nın makamına ulaşamazlar. İran'ın güçlü şairi, yarış meydanında herkesi geride bırakmıştır.

Eğer inanmıyorsanız değerini ölçmek kolaydır. Doğum yeri anısına bu kadar şiir söylemiş olan başka bir şairi belki tanımıyorsunuz. Ancak nitelik açısından: Bu iş o kadar gerekli değilse de ben yapabildiğim kadar fırsat el verdiği sürece bu güzelliklerden bir kısmını gösterdim.

Ayrıca her gönül sahibi insan Haydar Baba'nın bir bakışıyla coşkuya gelir.

Ancak, şairin bu şiiri söylemekte hangi edebî üslûbu kullandığı konusundaki araştırmalar bence faydasız bir uğraş olacaktır. Şehriyâr gibi bir şairin düşünce kuşu sınır ve engel tanımayıp istediği her yere korkusuzca gider. Tıpkı Mausset'in kayıtsız ruhu gibi hiçbir kanun yahut kurala bağlı kalmayıp gönlü, söyle, dediği her şeyi söyler.

"Folklor", "Filoloji" konusundaki tartışmayı konuşan ehline bırakıyorum, kendim de zevke, coşkuya gelirim. Hem insafılı hem bilgili olup batı ve doğu şairlerinin çocukluk hatıralarını bir araya toplamak isteyen bir gönül sahibi hiç şüphesiz Haydar Baba'ya değer verecek ve yüksek bir makama oturtacaktır.

Zaman içerisinde Haydar Baba dağı yerle bir olması, gözlerden kaybolması mümkündür. Ancak Azerbaycan'ın duyarlı halkının gönlü çırpındıkça Şehriyâr'ın şiiri kalıcı olacaktır. Bu millî kaynağı tıpkı altın yaprak gibi elden ele nesilden nesile hatıra olarak bırakacaklardır.

Bundan sonra Gere Çimen caddesinden geçecek olan gönül sahipleri ve gönül adamları uzaktan bir noktaya işaret ederek, orası Huşgenab yoludur, orası Haydar Baba dağı ve Şehriyâr'ın ana vatanıdır, orası Leyla ve Mecnun'un vadisidir, diyeceklerdir.

Bugün elinizde bulunan eser görünüşte küçük olmasına karşın Tebrizli şair, ressam, hattat ve Gravure'den oluşan dört büyük sanatçının uğraşları sonucu bu gül demetini süslemişlerdir.

*Bu ön söz Haydar Babann I. Baskısı için yazılmıştır.

YASEMİN TAHİR